

Temperamentin ja taloudellisten preferenssien yhteys ammatinvalintaan

Mikko Vaaramo

Ammatti ja työura ovat merkittävä osa lähes jokaisen ihmisen elämää. Työura jatkuu suuren osan elämästä ja se tehdään usein samankaltaisella alalla ja samantyyppisissä työtehtävissä. Ammatinvalinta on kokonaisuutena monimutkainen prosessi, johon kuuluu useita valintoja nuoruuden koulutusvalinnoista lähtien. Taloustieteessä on jo pitkään selvitetty tekijöitä ammatinvalinnan taustalla.

Tutkimukset ovat painottaneet inhimillistä pääomaa, eli taitoja, tietoa ja kokemuksia, tärkeänä tekijänä ammatinvalinnan taustalla (mm. Boskin 1974). Inhimillisen pääoman on havaittu olevan tärkeä osa ammatinvalintaa, mutta samalla on huomattu samanlaisesta inhimillisestä pääomasta huolimatta ihmisten valitsevan hyvin erityyppisiä ammatteja.

Taloudellisilla preferensseillä ja persoonallisuudella on tutkimuksissa havaittu olevan merkitystä ammatinvalinnassa (mm. Bühler ym. 2020). Tutkimukset ovat keskittyneet pääasiassa viiteen suureen persoonallisuuspiirteeseen, ja persoonallisuuden sekä taloudellisten preferenssien tutkimiseen erikseen. Tieto kokonaisuudesta ja tutkittujen persoonallisuuspiirteiden ulkopuolelle jäävien piirteiden, kuten tem-

peramentin, vaikutuksista on siten vähäistä (Fehér ja Vernon 2021).

Väitöskirjassani tutkitaan temperamentin ja taloudellisten preferenssien yhteyttä ammatinvalintaan. Tutkimuksissa taloudellisia preferenssejä ja temperamenttia tarkastellaan yhtäaikaaisesti. Käytetty temperamenttimittaristo on vielä vähän käytetty taloustieteen tutkimuksissa. Tutkimuksen pääpaino on yrittäjissä ja johtajissa, mutta se laajenee yleisemmin ammatinvalintaan. Päämielenkiinnon kohteena on se, miten taloudelliset preferenssit ja temperamentti ovat yhteydessä ammattiin. Lisäksi väitöskirjassani tutkitaan temperamentin ja taloudellisten preferenssien merkitystä ammatinvalinnassa inhimillisen pääoman lisäksi.

Väitöskirjani koostuu kolmesta osatutkimuksesta, joista jokainen laajentaa ja syventää edellistä. Ensimmäinen osatutkimus tutkii yksittäistä temperamentin alapiirrettä ja yrittäjyyttä, toinen useita temperamenttipiirteitä, taloudellisia preferenssejä ja johtotehtävissä olevia, ja kolmas temperamenttia, taloudellisia preferenssejä ja ammatinvalintaa yleisemmin.

Tutkimusaineistona väitöskirjani kaikissa tutkimuksissa käytetään Pohjois-Suomen syn-

KT Mikko Vaaramo (mikko.vaaramo@utu.fi) työskentelee Turun yliopistossa. Kirjoitus perustuu väitöskirjaan *Studies on occupational choice, temperament traits, and economic preferences*, joka tarkastettiin Oulun yliopistossa 13.12.2024. Vastaväittäjänä toimi professori Jaakko Pehkonen (Jyväskylän yliopisto) ja kustoksena dosentti Marko Korhonen (Oulun yliopisto).

tymäkohortti 1966 -aineistoa, johon on alkujaan kutsuttu kaikki vuonna 1966 Oulun ja Lapin lääneissä syntyneet lapset. Aineisto sisältää kattavasti kysyttyä, tutkittua ja rekisteritietoa tutkittavista, ja siten tietoa heidän taustasta, elintavoista, temperamentista, taloudellisista preferensseistä ja ammatista. Pääosin tutkimuksissa hyödynnetään viimeisimmän, 2012 toteutetun seurantatutkimuksen aineistoja sekä rekisteriaineistoja.

Väitöskirjassani tarkastellut taloudelliset preferenssit ovat riski-, aika- ja sosiaaliset preferenssit. Näiden potentiaaliset vaikutukset ammatinvalintaan on helppo nähdä. Ammatinvalinta sisältää aina erisuuruisia riskejä palkkaan, ammatin saatavuuteen ja esimerkiksi ammatin pysyvyyteen liittyen. Riskiä karttava luultavasti valitsee ammatin, jossa tulotaso on vakaa sekä jonka saaminen ja pysyvyys on varmempaa.

Aikapreferenssin rooli korostuu erityisesti koulutusvalinnoissa, mutta myös mahdollisen urakehityksen aikajänteessä. Kärsimätön ihminen tuskin kouluttautuu pitkään hieman suurempien tulojen tai mieluisamman työn takia, jos vaihtoehtona on lyhyellä koulutuksella saatutettava vain hieman epämieluisampi vaihtoehto. Sosiaaliset preferenssit taas voivat esimerkiksi ohjata ihmiset työskentelemään muiden joukossa tai enemmän yksin.

Temperamentti on persoonallisuuden ydin. Se kuvaa ihmisen reaktiivisuutta ja reaktion hallintaa erilaisissa tilanteissa (Rothbart ja Bates 2006). Temperamentti on ainakin osin periytyvä ja pysyvä osa ihmistä, kun taas persoonallisuus muovautuu ympäristön, kasvatuksen ja kokemusten mukaan. Väitöskirjani tutkimuksissa temperamenttia kuvaamaan käytetään ”*Temperament and Character Inventory* (TCI)” -persoonallisuusmallin neljää temperamenttipiirrettä: vaikeuksien välttäminen, elämishakuisuus, hyväksynnän hakeminen ja sinnikkyys.

TCI pyrkii yhdistämään temperamentin ai-vojen välittäjäaineisiin: vaikeuksien välttämisen serotoniiniin, elämishakuisuuden dopamiiniin ja hyväksynnän hakemisen noradrenaliiniin. Tutkimustulokset näistä yhteyksistä ovat ristiriitaisia. Myös TCI:n perinnöllisyydestä on saatu osin vaihtelevia tuloksia, mutta neljän temperamenttipiirteen on osoitettu olevan suhteellisen pysyviä (Josefsson ym. 2013).

Väitöskirjani ensimmäinen osatutkimus (tehty yhteistyössä Marko Korhosen ja Rauli Sven-ton kanssa) tarkastelee vaikeuksien välttäminen-temperamenttipiirteen alapiirteen, epävarmuuden pelon, yhteyttä yrittäjyyteen. Tutkimus toistaa aiemmin saman Pohjois-Suomen syntymäkohortti 1966 -tutkimuksen 31-vuotisaineistolla tehdyn tutkimuksen (Ekelund ym. 2005). Aiempi tutkimus havaitsi yhteyden epävarmuuden pelon ja yrittäjyyden välillä ja ehdotti epävarmuuden pelkoa riskin karttamista kuvaavaksi temperamenttipiirteeksi. Tutkimuksessa onnistutaan toistamaan aiemman tutkimuksen löydös samalla 31-vuotisseurannan aineistolla. 46-vuotisseurannan aineistolla ei kuitenkaan havaita yhteyttä epävarmuuden pelon ja yrittäjyyden välillä. Tutkimuksessa pyritään selvittämään yhteyden puuttumista uudemmassa aineistossa.

Naisten osuus yrittäjistä on kasvanut seurantatutkimusten välillä ja temperamenttierot sukupuolten välillä voisivat selittää muuttuneita tuloksia. Erillinen analyysi miesten ja naisten osalta ei kuitenkaan paljasta tilastollisesti merkitsevää yhteyttä epävarmuuden pelon ja yrittäjyyden välillä kummallakaan ryhmällä. Tämä tukee sitä, ettei ero tuloksessa johdu naisyrittäjien osuuden lisääntymisestä.

Tutkimuksessa selvitettiin myös epävarmuuden pelon muutosta 31 ja 46 ikävuoden välillä eri ryhmissä, mutta temperamentin alapiirteessä ei havaittu tapahtuneen tilastollisesti merkitse-

vää muutosta. Tutkimus toteutettiin yrittäjänä pysyneille, palkkatyössä pysyneille, yrittäjäksi vaihtaneille ja yrittäjyydestä poistuneille. Millään ryhmällä ei havaittu merkitsevää muutosta epävarmuuden pelossa.

Tutkimus osoittaa, ettei epävarmuuden pelko ole merkittävä tekijä yrittäjyyttä selittäessä tässä aineistossa. On myös mahdollista, että epävarmuuden pelko kuvaa nimensä mukaisesti enemmän epävarmuuteen kuin riskiin liittyvää ilmiötä, eikä siksi ole merkittävä selittäjä yrittäjyydelle.

Väitöskirjani toinen osatutkimus (tehty yhteistyössä Leena Ala-Mursulan, Jouko Miettusen ja Marko Korhosen kanssa) selvittää, miten yrittäjät ja johtajat eroavat toisistaan ja palkkatyöläisistä temperamentin ja taloudellisten preferenssien suhteen. Tutkimuksessa tarkastellaan myös sitä, onko temperamentti ja taloudelliset preferenssit yhteydessä johtajuuteen ja esiintykö eri johtajaryhmillä tietynlaisia kokonaisuuksia eri temperamenttipiirteitä ja taloudellisia preferenssejä.

Tutkimuksessa johtajat luokitellaan kolmeen ryhmään: palkkajohtajiin, yrittäjäjohtajiin ja yksinyrittäjiin. Heillä kaikilla on asemansa vuoksi mahdollisuus vaikuttaa työhönsä ja yrityksen toimintaan palkkatyöläistä enemmän ja on siksi kiinnostava tarkastella, eroavatko nämä ryhmät palkkatyöläisistä tai toisistaan.

Tutkimuksessa havaitaan useita eroja johtajien ja työntekijöiden välillä. Kaikilla johtajaryhmillä on korkeampi riskinottohalukkuus, matalampi vaikeuksien välttäminen ja korkeampi sinnikkyys verrattuna palkkatyöntekijöihin. Lisäksi yksinyrittäjillä on korkeampi aikapreferenssi, palkkajohtajilla korkeampi luottamus muihin ihmisiin ja palkkajohtajilla sekä yksinyrittäjillä korkeampi elämyshakuisuus kuin palkkatyöntekijöillä. Johtajat eroavat li-

säksi keskenään vaikeuksien välttäminen -temperamenttipiirteen osalta, sen ollessa matalinta palkkajohtajilla.

Ennustettaessa valikoitumista johtotehtäviin havaitaan, että korkea elämyshakuisuus ja matala vaikeuksien välttäminen ovat positiivisesti yhteydessä palkkajohtajuuteen. Korkea riskinottohalukkuus on taas yhteydessä kaikenlaiseen yrittäjyyteen. Yksinyrittäjyyteen on myös yhteydessä matalampi luottamus muihin ihmisiin.

Lisäksi osatutkimuksessa tarkastellaan piirteiden komplementaarisuutta. Johtajilla havaitaan olevan suotuisa yhdistelmä temperamenttipiirteitä. Tällainen yhdistelmä on matala vaikeuksien välttäminen ja hyväksynnän hakeminen, mutta korkea elämyshakuisuus ja sinnikkyys. Yksinyrittäjillä esiintyy taas tasapainoisemmat taloudelliset preferenssit: korkea riskinottohalukkuus ja aikapreferenssi, mutta matala luottamus muihin ihmisiin.

Väitöskirjani kolmas osatutkimus (tehty yhteistyössä Sanna Huikarin, Leena Ala-Mursulan, Jouko Miettusen ja Marko Korhosen kanssa) laajentaa toista osatutkimusta syvällisemmin huomioimaan eri ammattiryhmät. Ammattiryhmittelynä tutkimuksessa käytetään tilastokeskuksen ammattiluokituksen pääluokkatasoa. Lisäksi yrittäjä on erotettu omaksi ryhmäkseen.

Tutkimus laajentaa perinteistä inhimillisen pääoman mallia temperamentilla ja taloudellisilla preferensseillä ammattiin valikoitumista selittäessä. Tutkimuksessa tarkastellaan parantavako temperamentti ja taloudelliset preferenssit inhimillisen pääoman mallin selityskykyä. Lisäksi tutkimuksessa tutkitaan sitä, mitkä temperamenttipiirteet ja taloudelliset preferenssit ovat yhteydessä eri ammatteihin.

Tulokset osoittavat, että temperamentti ja taloudelliset preferenssit ovat tärkeitä ammattia selittäviä tekijöitä inhimillisen pääoman lisäksi.

Tutkimuksessa havaitaan, että temperamentti ja taloudelliset preferenssit ovat molemmat yhteydessä ammatinvalintaan, ja niiden merkitys vaihtelee ammattiryhmien ja sukupuolten välillä.

Temperamentti ja taloudelliset preferenssit ovat erillisiä ilmiöitä, joten molemmat on hyvä huomioida ammatinvalintaa tutkittaessa. Sekä temperamentti että taloudelliset preferenssit ovat siis tärkeitä ammattia selittäviä muuttujia. Tuloksista on myös nähtävissä, että temperamentin ja taloudellisten preferenssien merkitys on korkeampi vaativammissa ammattiluokissa, erityisesti johtajilla, erityisasiantuntijoilla ja yrittäjillä.

Johtajilla erityisesti temperamenttipiirteet ovat merkitseviä. Temperamenttipiirteistä johtajilla nousee esiin elämishakuisuus ja vaikeuksien välttäminen. Temperamentti on myös tärkeä tekijä selittämään erityisasiantuntijuutta. Yrittäjyyttä selittää taas taloudelliset preferenssit, erityisesti riskinottohalukkuus. Muilta osin tulokset vaihtelevat ammattiryhmittäin ja sukupuolittain.

Väitöskirjani tutkimukset osoittavat, että temperamentilla ja taloudellisilla preferensseillä on inhimillisen pääoman rinnalla merkitsevä yhteys ammattiin. Tutkimuksissa havaitaan, että erityisesti johtajilla korostuvat tietynlaiset temperamenttipiirteet. Näiden piirteiden kuvaillaan näkyvän uteliaisuutena, impulsiivisuutena ja itsevarmuutena. Yrittäjillä korostuu taas taloudelliset preferenssit, erityisesti riskinottohalukkuus. Muiden ammattien osalta tuloksissa on enemmän vaihtelua sukupuolten välillä, mutta tutkimusten tulokset osoittavat yhteyksiä temperamentin ja taloudellisten preferenssien sekä muiden ammattien välillä.

Tutkimus tukee ajatusta siitä, että ihmiset hakeutuvat ammatteihin, jotka sopivat heidän temperamentilleen ja persoonalleen. Tulokset kannustavat tutkimaan sitä, miten ammatin ja persoonan sopivuus vaikuttaa esimerkiksi työhyvinvointiin tai työssä suoriutumiseen. Tällainen tieto on merkittävää muun muassa uraohjaukseen ja opinto-ohjausta ajatellen. □

Kirjallisuus

- Boskin, M. J. (1974), “A Conditional Logit Model of Occupational Choice”, *Journal of Political Economy* 82(2, Part 1): 389–398. <https://doi.org/10.1086/260198>.
- Bühler, D., Sharma, R. ja Stein, W. (2020), “Occupational Attainment and Earnings in Southeast Asia: The Role of Non-cognitive Skills”, *Labour Economics* 67, 101913. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2020.101913>.
- Ekelund, J., Johansson, E., Järvelin, M.-R. ja Lichterhmann, D. (2005), “Self-employment and risk aversion—evidence from psychological test data”, *Labour Economics* 12(5): 649–659. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2004.02.009>.
- Feher, A. ja Vernon, P. A. (2021), “Looking beyond the Big Five: A selective review of alternatives to the Big Five model of personality”, *Personality and Individual Differences* 169, 110002. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110002>.
- Josefsson, K., Jokela, M., Cloninger, C. R., Hintsa, M., Salo, J., Hintsa, T., Pulkki-Råback, L. ja Keltikangas-Järvinen, L. (2013), “Maturity and change in personality: Developmental trends of temperament and character in adulthood”, *Development and Psychopathology* 25(3): 713–727. <https://doi.org/10.1017/S0954579413000126>.
- Rothbart, M. K. ja Bates, J. E. (2006), “Temperament”, teoksessa Eisenberg, N., Damon, W. ja Lerner, R.M. (toim.), *Handbook of child psychology: Social, Emotional, and Personality Development*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey: 99–166.